

АЛФРЕД РАМБО ВИЗАНТИЙСКАТА ИМПЕРАТРИЦА

Превод от френски: Д. Б. Митов, Д. Попов, 1930

chitanka.info

I

Какво е била във Византия една императрица, една августиана, една василиса! Всички начала, които са създали византийската цивилизация, са се стремили да сведат до нещо незначително политическата роля на жената. Римската идея я поставяла винаги в подчинено положение, забранявала ѝ е достъпа във форума, позволявала е движение по улиците само на куртизанките, затваряла благородната девица или матроната в нейния дворец и е разрешавала излизането ѝ в затворена носилка, като е оставяла единствена област за нейната дейност управлението на къщата и шиенето с игла. Гръцката идея, която е не по-малко строга, осъждала жената на постоянен затвор в гинекея. Ориенталската идея е прибавила на гинекея решетки, покривала, въоръжени евнуси и по тоя начин го е превърнала в харем. В московска Русия харемът се е наричал терем: той се е намирал в горния етаж на къщата, а покривалото се е наричало фата. Но решетките, покривалата, законите, нравите, предразсъдъците не са могли нито в републиканския или императорския Рим, нито в Гърция на Перикъл и на наследниците на Александър, нито в Москва на царете, нито в която и да е страна на Ориента да отнемат всички права за дейност на жената. Тази дейност е била по-косвена или по-скрита, отколкото на Запад, но едва ли е била по-малко енергична. Александрийска Гърция е имала своята Роксана, Рим е имал своите Юлий и Агрипини, сирийски принцеси, „майки на легионите, майки на бойните лагери“, които са му дали четири императори и Елена, която осигури тържеството на християнството в империята. Азия има своите Нитокриси, Семирамиди, Паризатиси. Египет е бил управляван от Хатасу, дъщеря и сестра на Тутмесите, и от Клеопатра. Сирия се е подчинявала на Зенобия. Индия на бегумите. Турция е търпяла капризите на Рокселаните и на валиде-султанките. В Москва Царевна София, скрита зад двойния трон на своите братя, управлявала дипломатията на руските войски, пробивайки по този начин пътя на императриците от осемнадесети век.

И във Византия е било същото. Началото е сложено от Пулхерия, по-голямата дъщеря на Аркадий. Когато била четиринадесетгодишна, баща ѝ умрял, и понеже нейният брат бил малко дете, префектът Антениус я поздравил като августиа и ѝ предал властта. За да се посвети изцяло на управлението, тя се обрекла на девственост и принудила сестрите си да постъпят като нея. Тя управлявала от името на своя брат Теодосий II, бдяла над неговото възпитание, стремяла се да го направи набожен и старателен господар, но не сполучила да надделее над неговия мързел и неговата суетност. Тя го оженила за Атинаист — дъщеря на атинския философ Леонтий. Последната е образована и превежда стихове, една част от Стария завет, ходи на поклонение в светите места и донася оттам ценни реликви, между които автентичния портрет на Богородица от Св. Лука. Разбира се, зълва и снаха не могат да се споразумеят и Пулхерия, отстъпвайки пред страстта на своя брат към жена си, се оттегля от двореца. Императрицата не се наслаждавала дълго на своето тържество. Тя имала известна слабост към Павлин, началника на церемониите. Един ден някакъв поклонник дошъл от Азия и предал на Теодосий една необикновено красива и голяма ябълка. Галантният император я подарил на жена си, нежната императрица я изпратила веднага на Павлин и последният, понеже искал да угоди на своя господар, му занесъл тоя подарък. Теодосий, силно изненадан, попитал жена си, какво е направила с ябълката. — „Изядох я“ — отговорила без колебание тя. Теодосий я попитал още по-настойчиво. Тя се заклела в главата на императора, че е казала истината. Павлин, макар и невинен, бил заточен, а после жестоко наказан. Императрицата получила позволение да се оттегли в Йерусалим. Изглежда там е вършила нови лудории, защото граф Сатурнин получил заповед да убие двама свещеници, чиито посещения при императрицата били сметнати за много чести. За да си отмъсти, тя накарала да убият Сатурнин и изпаднала в още по-голяма немилост, била лишена от императорските си достойнства и завършила дните си в неизвестност.

Пулхерия си върнала влиянието над своя брат, а заедно с това и цялата власт. След смъртта на този монарх от свое име тя дала короната на сенатора Маркиан, един храбър войник, след като го накарала да се закълне, че макар той да е вече неин съпруг, ще продължи да почита девствеността ѝ. Тя завършила дните си с много

добри дела и църквата вписала в лика на светците тая примерна девойка.

Дъщерята на Лъв I Ариадна създаде един след друг двама императори: първия си съпруг Зенон Исаврийски, върху главата на когото тя сложила короната с ръцете на техния още малолетен син; после втория си мъж Анастасий, когото тя не пустила до империята и до своето легло, преди той да подпише декларация, че преминава към православната църква. През този интервал вдовицата на Лъв I, Верина се опитала също така да упражни своето право да предава императорската власт и короновала брат си Василиск. Последният бил сразен от привържениците на Ариадна и затворен в една църква, от която излязъл при обещанието, че ще се смилят над него. Но обещанието не било спазено и узурпаторът бил хвърлен в една цистерна заедно с жена си и децата си. Там ги оставили да умрат от студ и глад. Енергичната Ариадна не била особено нежна. Тя имала причини да се оплаква от своя първи съпруг Зенон, който управлявал зле и страдал от епилепсия. Говори се, че тя се възползвала от един негов припадък и заповядала да го погребат жив. Когато след известно време гробът бил отворен, намерили трупа сгърчен от глад, а ръцете му изядени наполовина.

Историята на Теодора, дъщерята на мечкаря Акациус и жена на Юстиниан Великий, е твърде позната и затова няма да се спираме на нея.

София, племенницата на Теодора, се омъжила за Юстин II, наследник на Юстиниан. След смъртта на нейния мъж тя също така имала намерение да разполага с властта и хвърлила око на Тиберий, на когото искала да предложи короната и ръката си. За нещастие, когато Тиберий бил провъзгласен за император, императрицата научила, че той вече е женен. Тя се престорила на примирена и придобила правото да ѝ оставят императорските почести, а също така и възможността да разполага с двореца. По-късно обаче подготвила заговор срещу императора и била заставена да се оттегли от палата. Дъщерята на същия Тиберий, след смъртта на своя баща запазила короната за Маврикий. След узурпацията на Фока, тя видяла как нейният мъж и петте ѝ сина били изклани. Самата тя заедно с дъщерите си била затворена в един манастир, понеже я обвинили, че комплотира срещу тирана — там те били подложени на мъки и убити.

Ираклий, който отмъстил на Фока за смъртта на Маврикий и за всички свои роднини, бил под влиянието на майка си Епитафия. Той имал една след друга две жени. Едната, Евдокия, умряла и му оставила една дъщеря и син на име Константин Младия; другата, Мартина, която била негова първа братовчедка по майка, играла голяма роля. Тя е била мащеха за децата от първия брак и още приживе на своя мъж издействувала коронация за сина си Ираклеон. Той бил урод като братята си, понеже били родени от кръвосмесителен брак, преследван от законите на Гръцката църква. Но Мартина била принудена да изпълни завещанието на своя мъж, който оставил империята на Константин VI и на Ираклеон. Първият умрял скоро и тя се опитала да управлява пряко от името на втория. Сенаторите не искали да се подчиняват на една жена, която смятали, че трябвало да стои затворена в гинекея. Главнокомандващият азиатските армии обвинил Мартина, че отровила своя завареник и от името на неговите деца направил преврат. Мартина и Ираклеон били изправени пред Сената, който осъдил, че са виновни. На Мартина бил отрязан езикът, а на Ираклеон извадени очите.

След изчезването на Ираклиевото семейство властта била взета от Исаврийската династия на Лъв III. Вторият император от тази династия Константин Копроним се оженил за дъщерята на хазарския хаган, кръстена с името Ирина. Третият, Лъв IV, тъй като бил само императорски принц, се оженил за една атинянка също на име Ирина. Не се знае нищо за нейното семейство, но тя е станала една от най-великите господарки на Византия. Още приживе на своя мъж тя е водила собствена политика. Лъв IV бил привърженик на принципите на иконоборците, но в императорския гинекей прогонените икони и техните защитници били приемани и почитани. Един ден императорът намерил у жена си икони, тя била поставена в немилост и било заповядано да се подложат на мъчение дворецовите офицери, които били обвинени в съучастие на това идолопоклонство. Останала вдовица през 780 г., управляваща империята от името на своя 10-годишен син Константин, Ирина усмирявала заговорите и бунтовете с неизтощима и безкомпромисна енергия. Тя влязла във връзка с Карл Велики и се опитала да издействува една от дъщерите му, Ротруда, за жена на младия василевс. По необходимост царуването на една жена е било царуване на евнусите. Един от тях, Теодор, бил изпратен да

потуши бунта на сицилийския губернатор. Друг един Йоан, се прочул като победител на арабите; трети — Ставракий, подчинява славянските племена на Елада и получава триумфални почести в хиподрума. Четвъртият, Елисей, е натоварен с посланичество при Карл Велики и учи Ротруда на гръцки език и на дворцовите обичаи. Но най-важната постъпка на Ирина, която е била реванш за тиранията на покойния ѝ мъж, отмъщение на женското чувство над иконоборската идея, поддържана още от Сената и от военачалниците, е било свикването на знаменития Никейски събор, който възвърнал почитта към иконите.

Синът на Ирина бил вече на 20 години, но продължавал да показва сигурно покорство, тъй като през 780 г. проектът за сватба с Ротруда бил вече пропаднал. Императрицата го принудила да се ожени за дъщерята на арменски благородник на име Мария. Изглежда, че тази женитба е еманципирала Константин; ние го виждаме да конспирира срещу майка си и евнуха Ставракий, довереник и главнокомандващ на василисата. Предупредена от Ставракий, тя се скарала на сина си, разсърдила се толкова много, че му ударила плесница и му заповядала да стои затворен в двореца, като накарала войските да се закълнат, че ще се подчиняват само на нея. Константинополският гарнизон се съгласил, но арменските легиони навярно по силата на някаква заповед на младата императрица отказали и грабнали оръжието. Бунтът се разширил. Навред войниците, уморени да се подчиняват на една жена, се възбунтували срещу своите офицери и поискали за император Константин. Бунтът се превърнал в революция.

Ставракий бил подстриган и заточен. Ирина се оттеглила в една крепост и прибрала със себе си богатствата, а Константин започнал да управлява. Той вършил това много зле, бил победен от българите и чувството за собствена неспособност или може би укорът на общественото мнение, го принудили да повика Ирина, а дори и Ставракий. Но нещата не се поправили — българите продължавали да побеждават, четиримата чичовци на младия император започнали да конспирират и затова на някои от тях били извадени очите, а на други отрязани езиците. Арменците, които някога му дали властта, се разбунтували при възвръщането на Ставракий. Той заповядал да ослепят техния шеф и изгонил жена си — Мария, заподозряна, че участва в заговорите на своите съотечественици.

Един втори брак с някоя си Теодора, кубиколария или горнична на Ирина, предизвикал ново скарване с майката. Последната преминала към партията на недоволните, започнала да раздава пари и предизвикала революция, която свалила нейния син. За да се осигури по-добре срещу детронирания император, тя употребила средството, станало класическо във Византия, което под гръцко влияние било прието в Каролингска Галия: извадили му очите. Операцията била извършена така варварски, че той умрял от това^[10].

Ирина зацарувала наново, постигайки това, което дотогава не било виждано във Византия. Тя зацарувала не от името на един съпруг или на син, като Пулхерия или Мартина, а от собствено име. Тя вече не е императрица, а *император*, както Мария Терезия беше *крал* на маджарите. Нейните новели носят заглавие: „Ирина велик Василевс и автократор на римляните“. Отново властта е делегирана на евнуси: Ставракий и Аетий. Царуването на тази узурпаторка, изцапана с кръвта на своя син, не е било безславно. Карл Велики искал ръката ѝ и папата в Рим подготвял тази женитба, която е можела да възстанови единството на Християнската църква и на Римската империя.

Все пак византийската аристокрация се надигнала отново срещу царуването на една жена. Възползувайки се от едно разболяване на Ирина, оттеглена, във вилата си в Елефтерия, седем патриции направили заговор и провъзгласили за император единия от тях — великия логотет Никифор. Ирина била арестувана в своята вила и успяла само да получи правото да се оттегли в един манастир, построен от нея на един съседен на Константинопол остров. Малко след това Никифор, който се страхувал да не би тя да напусне още веднъж своето отшелничество, я заточил в Лесбос. Тя починала след неколкomesечно изгнничество и греховете ѝ били опростени от православната църква, която продължавала да вижда в нейно лице само възстановителката на култа към иконите — „набожната Ирина Атинска“.

Една подобна роля по време на Фригийската династия се паднала на Теодора, дъщеря на един офицер от пафлагонийската тема и жена на император Теофил. Този монарх подобно на своите трима предшественици унищожил всички икони и заповядал да се изгарят ръцете на монасите, които са ги рисували. Отново прогоненото православие намерило убежище в имперския гинекей, при старата

императрица Ефросина и при императрица Теодора. Последната за малко щяла да бъде предадена веднъж от джуджето на харема, което съобщило на василевса за „хубавите картинки“ на императрицата. Тя успяла да убеди императора, че неговият шут е сметнал огледалата за картини и била дадена заповед да набият нахалника с камшик. Друг един път една от дъщерите на императора му разказала, че Ефросина, след като раздавала сладки на няколко малки деца, ги накарала да целуват кукли (ниния), които тя държала скрити под леглото си.

Оставало само да се извадят тия кукли от гинекея изпод леглото на императрицата майка, за да се появят всички по олтарите. Първата работа на Теодора, която поради преждевременната смърт на мъжа си станала регент от името на своя син, била да свика Константинополския събор (842 г.) и той подобно на Никейския събор възстановил култа към иконите. Патриархът иконоборец бил свален и му били ударени двеста удара с камшик. Епископите се изплашили, калугерите и низшето духовенство възликували; изповедниците, мъчениците на миналия режим, набожните художници с изгорелите ръце се явили отново в двореца. Един от тях, Теофан, на челото на когото покойният император някога заповядал да отпечата, с нагорещено желязо обидни стихове, бил поканен на нещо като банкет на жертвите, председателствуван от императрицата. Последната изказала съжаления пред Теофан, че не може да изтрие от челото му тия следи на преследването: „Не! Не!“ — провикнал се той — „Аз се заклях на вашия мъж, че ще го накарам да прочете тия стихове пред Божия съд и ще сдържа думата си“.

Теодора нямала интерес императорът, от когото тя получила властта, да бъде оставен на вечна анатема. Разплакана, тя помолила мъченикът да забрави обидата, като го уверила, че нейният мъж се покаял в последния момент и целунал светите образи. Църквата приела тази благочестива лъжа — съгласила се да се моли за душата на императора и оставила вдовицата да се надява, че ще бъде спасен, ако не заради своите качества, то поне заради тези на неговата жена.

Царуването на тази друга Ирина е било също така знаменито, като това на първата. Нейният главен евнух Теоксит бил разбит в Крит от арабите, но българите се покръстили и бил направен опит да се християнизират манихейските и езическите племена на Балканския полуостров. Василисата, която още приживе на своя мъж търгувала по

море и дори вършила контрабанда, натрупала грамадни богатства. Тя изгубила властта след един държавен преврат, направен от нейния син Михаил. Той заповядал да убият Теоксит и принудил своята майка да му предаде сметките. Тя не се опитала да се съпротивлява, но помолила Сената да присъствува на описването на нейното богатство и после се оттеглила в манастир. Макар че византийците се примирявали с царуването на една жена, то тя винаги била длъжна да изчезне при възстановяването на мъжката власт.

Син на Теодора бил Михаил Пияницата. Само за единадесет месеца той разпилял икономииите на майка си и заповядал да стопят златните и сребърните съдове. Той бил напълно покварен човек. Майка му, за да го спаси от съблазните на някоя си Евдокия, дъщеря на Ингер, го оженила за друга една Евдокия, дъщеря на Декаполит. Но все пак синът ѝ продължавал да има връзки с първата. За да ги направи възможни, той я омъжил за Василий Македонеца и този бъдещ основател на една велика династия бил принуден да се примири с тази срамна комбинация. Смята се, че двата по-големи сина на Василий, единият от които е бъдещият император Лъв VI, не са били синове на баща си, а на Михаил.

При царуването на Лъв VI жените пак имат известна намеса в държавата. И новелите, издадени от него, също така изключват третия брак и го порицават: „Дори и животните, когато изгубят своите женски, се примиряват с вдовството за разлика от мъжете, които без срам пристъпват към втори брак и които, недоволни от тоя грях, минават от втория брак към третия“. И затова гръцката църква, като провъзгласила за светица Теофанò, първата жена на Лъв VI, очевидно е искала с това да възнагради примирението, с което последната понесла безобразията на своя мъж. Когато тя умряла, строгият законодател, след като я погребал благочестиво и запалил около гроба ѝ хиляди свещи, побързал да се ожени за Зоя, дъщеря на Селианос, с която отдавна живял в конкубинат. След смъртта на Зоя той сключил трети брак и се оженил за някоя си Евдокия. Вдовец за трети път, той си взел за любовница Зоя Карбонопсина и когато тя добила мъжко дете, направил я августа. Последната станала настойница на сина си Константин VII и, както изглежда, била с безукорно поведение. Такава е била и Елена, съпруга на този учен император. Но със сина на

последния, бъдещия Роман II, хрониката на харема се обогатява с нови истории.

Докато бил още съвсем млад, Роман бил сгоден за Берта, незаконна дъщеря на Хюг, крал на Италия. Младата италианка постъпила в императорския гинекей, но умряла преди да се отпразнува сватбата. Тогава бащата и майката на Роман разрешили брачен съюз с някоя си Теофанò, която Лъв Дякон нарича най-хубавата, най-съблазнителната и най-изящната от всички жени. Тя била родена в кръчмата на баща си Кратерос (т.е. голяма чаша — истински прякор за кръчмар). Нейното истинско име не е било дори и Анастасия, по-скоро Анастасо — чисто слугинско име. Къде и как се е запознал Роман с нея и по какво стечение на обстоятелствата е могла тя да премине от бащината си кръчма в гинекея на свещения палат, това ние не знаем. Официалните историци не ни осветляват по този въпрос, защото ето какво пише един патентован летописец: „Императорът избра за сина си съпруга от благородно потекло, Анастасия, дъщеря на Кратерос, която взе името Теофанò; василевс Константин и императрица Елена се зарадваха, че можаха да дадат за съпруга на наследника една мома от такъв стар род“. Теофанò е била лукава, развратна, много умна и упражнявала деспотическо влияние върху мъжа си, а дори и върху своя свекър. Щом се омъжила, тя засенчила напълно майката и сестрите на своя мъж. След като старият император издъхнал и след като бил положен тържествено в червения порфирен саркофаг в църквата на „Светите Апостоли“, Теофанò поискала отдалечаването на императрицата майка и на нейните пет дъщери. Новият император се противопоставил на изгонването на майката, но отстъпил по отношение на своите сестри. Тъй като те не били склонни към манастирски живот, тази заповед, която ги прогонвала от бащиния палат, е била жестока. Трябвало да се разчисти място за една самозванка, която ги осъждала да заменят радостите на домашното огнище, великолепието на двореца, богатите императорски дрехи с манастир и с мрачното расо на калугерките. Станало нужда дворцовите евнуси да ги накарат почти насила да влязат в походните носилки. Благодарение на изтънчената си омраза Теофанò заповядала да ги заточат в различни манастири: три от тях били затворени в Антиохския манастир, а две — в манастира Мирелион. Монахът Йоан бил натоварен да извърши службата по тяхното забулване — той им

отрязал косите и им дал трогателни напътствия. „Но — казва ни летописецът — едва добрият монах обърна гръб и младите момичета хвърлиха расата си, отказаха да ги облекат наново и почнаха да ядат пак месо.“

След като взела властта от свекъра си и изгонила своите зълви, Теофанò станала господарка на свещения дворец. От и без това предразположения към леност свой съпруг тя направила един безделен император: той заживял живот, заобиколен от евнуси, от шутове, от комедианти, от актриси и певци. Злоупотребите от всякакъв характер разрушили скоро неговото здраве. Той умрял на 24 години, като оставил Теофанò вдовица с двама сина, Константин и Василий, и две дъщери, Теофанò, която по-късно се омъжила за Отон II Германски, и Анна — бъдеща съпруга на великия руски княз Владимир. Около младата василиса дворецовите интриги се засилвали. Евнухът Вринга добил тираническа власт. За да се отърве от него, императрицата хвърлила око на Никифор Фока, главнокомандващ Азиатските армии. Той получил това командване почти като бащино наследство, понеже го получил от баща си, стария Варда, и го разделял с брат си Льв. Никифор Фока бил арменец, прекарал живота си по бойните полета, и бил прочут с това, че превзел Крит от арабите, победил алепския и мосулския емир и бил храбър воин и сърдечен военачалник. Той обичал страстно своя занаят и бил преди всичко войник, отличавал се с голяма набожност, трезвеност и морална чистота, постел като монах, обкръжавал се с аскети и каещи се, не ядял никога месо, не пиел никога вино и спал на твърдата земя, покрит само с власеница. Тази власеница била получена по наследство от вуйчо си Михаил Малеин, умрял като светия. Каква симпатия е могла да привлече един към друг този неграмотен планинец, този суров и набожен войник и изгнанията и прочута императрица? Това ние не знаем. Никифор бил кръстник на едно или две от децата на Теофанò и Роман II. Красотата на василисата му направила дълбоко впечатление. Той я обичал, а се говори, че дори още приживе на Роман е имал с нея интимни връзки. Сигурно те са се подновили, когато той заминал в Константинопол, за да се порадва на триумфалните почести след неговите победи в Сирия. Евнухът Вринга ги заподозрял и заповядал да извикат победителя в двореца. Никифор решил, че е по-разумно да се оттегли в „Св. София“, където е можел да се спаси, разчитайки на правото на гостоприемство. По-късно той

намерил начин да излезе оттам, получил от патриарха и от Сената изключителна власт и заминал за Азия, за да застане начело на своята победоносна армия. Неговите офицери, най-вече съотечественикът му Йоан Цимисхи, се заели да сложат край на управлението на Вринга и да завладеят империята. Войниците го обули насила с пурпурни обувки, закачили на шията му огърлицата на главнокомандващ, издигнали го на щит и извикали: „Дълъг живот на август Никифор!“. Един друг вик се чул: „Ейс тен полин! (Към града!)“. След няколко дни Азиатската армия преминала Босфора, а през това време в Константинопол избухнало въстание против Вринга. Новият император, облечен в тежки военни дрехи, влязъл през златните врати и отишъл в „Св. София“, сподирян от акламациите на народа и на войниците. Там патриарх Полиевкт пристъпил съгласно обредите към коронацията. Нека отбележим, че Никифор не узурпирал империята, защото той се е ангажирал с клетва да почита правата на наследниците Константин и Василий. Той им станал съдружник при упражняване на императорската власт, а освен това и техен настояник. Младите принцове заедно с майка си присъствували седнали на три златни трона на коронацията. Според хрониките Гюстав Шльонберже дава следния физически портрет на Никифор: „Бил на около петдесет години; лице маслиново — изгорено от слънцето на Азия; с буйни и дълги черни коси; със замислен и печален поглед, блестящ от мрачен огън под дебели вежди; със среден и силно изкривен нос, на края с къса, рядка и леко посивяла брада; дребен и дебел; с широки гърди и рамене“. Именно този здрав и добре запазен петдесет годишен мъж бил избран от императрицата за съпруг и господар. Тридесет и четири дни след революцията сватбата била отпразнувала според обичайните обреди. За момент церемонията била смутена от някои съображения на патриарха, който наложил на новите съпрузи въздържание, което църквата налага при второбрачието и според което после искали да ги разделят, тъй като Никифор държал над купела децата на Теофанò. Според каноните на гръцкото духовенство това съставлявало някакво мистично родство и съюзът между майката и кръстникът се смятал за грях. За щастие се намерил един свещеник, който с клетва доказал, че това не е истина, и патриархът се съгласил да повярва.

Гюстав Шльонберже се опита, разбира се, малко деликатно да нарисува страстта, която обхванала новия император към неговата

вчерашна господарка: „Щом като свършил с мъченията на етикета, той се затичал тайно в гинекея при хубавата и толкова обичана Теофанò. Красивата и гальовна императрица знаела как всеки ден да му вдъхва все по-силна и нова любов. Строгийт, груб и суров към себе си и другите император ставал при нея нежен и мил. Всички летописци говорят за богатствата, с които той я обсипвал. Всеки ден той я отрупвал с нови и нови подаръци. Ценни украшения, златни предмети, шедьоври на византийските и на най-прочутите алепски и дамаски майстори, копринени платове и килими от Персия, мебели и съдове от сребро, много хубави реликви, затворени в ценни сандъчета, дворци и вили на Босфора, чифлици в Азия, имения в Тракия, елегантни златни колесници, украсени със слонова кост и евнуси, доведени с големи разноси от четирите краища на света — нищо не му се струвало достатъчно скъпо и достатъчно хубаво, за да го подари на многообичаната василиса“.

От тия думи става ясно, че не толкова страстта на Никифор била много разточителна, колкото е била голяма алчността на Теофанò, която искала да вземе своята част от плячката на империята.

Разбира се, властите на империята не се съюзили само за да му дадат властта, и патриарх Полиевкт не толерирал неговия брак само за да направи от Никифор един галантен Брут или пък един женствен Катон. Това било допустимо за законните императори, като Константин VII или Роман II, които са били лениви царе; Никифор трябвало да бъде император — началник на легионите. Неговият вкус и неговият темперамент са го подтиквали към това: ние го виждаме почти веднага да се отдалечава от гинекея и от двореца, да навлича бронята, както по времето, когато е бил прост офицер, и да преминава с войниците си през пясъчни пустини, безводни страни, мрачните проломи на Таурус и на Ливан, да завладява Месопотамия и Сирия. Неговата политика довела до война българи и руси на Дунава, а неговите офицери воювали в Италия срещу разбунтуваните васали и немските завоеватели.

Дали Теофанò се уморила от един съпруг, който никога не стоял при нея? Не успяха ли победителите на Никифор да разпръснат бръчките, които се натрупаха върху челото му? Не намираше ли тя за много глупави неговите религиозни схващания, които го обземаха от време на време и го караха да се въздържа от месо, да пости и да спи

във власеницата на вуйчо си Малеин? Не намираше ли тя, че тоя прекален войник е доста лишен от интелигентност и елегантност, че мирише много на седло, че е много груб и жесток (един арабски писател твърди, че той я биел)? Дали тя не се е уплашила, че Никифор може да лиши от наследство двете ѝ деца, и дали нейната майчина привързаност не я накарала да насочи мисиите си в друга посока? Или пък една нова страст към един десет години по-млад герой я накарала да забрави първото си покорство, в основата на което липсвали толкова политически съображения? Както и да е, но срещу Никифор се организира един заговор, начело на който стоял този, който най-много помогнал за въздигането му до император, неговият другар по оръжие и слава — Йоан Цимисхи. Императрицата разбрала за заговора, насърчила го и обещала на Цимисхи да стане негова жена, ако той я отведе от мъжа ѝ. Тя вече била свързана с него чрез една любовна интрига, както може би е била свързана с Никифор още приживе на Роман II.

„Цимисхи, пише Гюстав Шльонберже, за да се съединява с императрицата чрез престъпни срещи, е бил принуден всяка вечер да преминава Босфора с лодка и после да се губи в лабиринта на дворцовите сгради, да се доверява на евнуси и роби, да се подлага на рискове, в случай че интригата бъде открита, на страшни мъки и на позорна смърт.“ Вечната трагедия на Клитемнестра, която въоръжи срещу Агамемнон ръката на Егист, се повторила пак. През една декемврийска нощи императрицата пуснала съзаклятниците в двореца и ги скрила в тайните апартаменти. После отишла сама при Никифор, за да го забавлява и приспи подозренията му. Тя му внушила да остави отворена вратата на *своя кубикулум*; издебнала го, като заспал и дала знак на убийците. Върху обезобразения труп на храбрия император Цимисхи обул пурпурните обувки и съзаклятниците се пръснали из двореца с викове: „Дълъг живот на автократа Йоан!“.

Теофанò се излъгала в своите любовни или амбициозни сметки. Като станал император, Цимисхи се замислил. Очевидно той разбрал, че тя вече не е млада, че е майка на четири деца и вдовица на двама мъже; че не е от виден род и че не ще му осигури никакви права; че не си струва да се предизвиква гневът на патриарх Полиевкт, който непременно щял да се противопостави на третия брак и че ако е нужно изкупление за цареубийството, по-добре то да падне върху Теофанò,

отколкото върху него. Той отказал да се ожени за тази, която бе имал за любовница. Изоставяйки дъщерята на Кратерос, той се оженил за Теодора, една истинска принцеса, дъщеря на Константин VII, някога изгонена от двореца заради ревността на Теофанò. Патриарх Полиевкт поставил условие, преди да коронова Цимисхи, Теофанò да бъде отстранена от двореца, а другите съзаклятници заточени. Новият император приел тези условия. Разочарованата императрица била изпратена на остров Проти. След известно време тя избягала оттам и отишла в Константинопол, където обсипала неблагодарника с упреци и проклетия, след което ѝ наложили още по-тежко заточение.

По време на царуването на Цимисхи, през времето на войнствения Василий II империята гърмяла от шума на победите — бойните лагери са се ползвали с предимство и в историята не става вече дума за жени.

Но след смъртта на Василий и на неговия брат Константин, те отново разполагат с короната. Законността на Македонската династия не само не могла да бъде поклатена, а напротив, била така добре затвърдена от вмешателството на Лакапенидите при малолетството на Константин VII, от намесата на Никифор Фока и на Йоан Цимисхи през периода на малолетството на Василий и Константин, че принципът на наследството се признавал дори и по женска линия. Преди императори се сдружавали с други императори или пък търпели тяхното узурпаторство, за да им помагат при носенето на държавните тежести. Сега императриците си избирали мъже, за да отговарят на същите нужди. Константин VII Багренородни имал за наследници само три дъщери: Евдокия, която станала монахиня; Зоя, която била вече на петдесет години, но имала известен темперамент и Теодора, която пожелала да остане девствена. Преди да умре, този император повикал един от най-добрите си полковници, Роман Аргир, и деликатно му предложил избор: или да се ожени за Зоя, или да му бъдат извадени очите. Роман не знаел какво да отговори, тъй като бил вече женен. Жена му обаче го спасила, като постъпила в манастир. След смъртта на своя страшен тъст, Роман III станал принц-съпруг. Неговата роля била да воюва срещу сарацините, а Зоя, която твърде ревниво пазела своите права, управлявала и държала в строго затворничество сестра си Теодора. Един любовен каприз на Зоя съкратил дните на Роман и дал на византийците нов господар. Историята на тоя брак е твърде странна,

в нея има нещо от разказите на Бокачо и от шекспировата драма. Тя хвърля тъй живо светлина върху мистериите на свещения дворец, че трябва да цитираме буквално (все пак, като смекчаваме някои твърде силни изрази) разказа на летописеца Зонар:

„Роман се надявал на дълъг живот и дълго царуване. И макар че вече бил шестдесетгодишен, мечтаел да предаде империята на наследници от неговото коляно. Той не е могъл да повярва, че императрицата, която била петдесетгодишна в момента на сватбата, не е способна да му даде наследници и затова работел горещо, за да получи резултат. Дори той използвал някои лекарства, принуждавал жена си да носи някакви муски, които щели да ѝ помогнат да стане плодовита. И императрицата изпълнявала всичко с най-голямо усърдие и не се отвращавала от магическите формули и заклинания. Но нищо не помагало. И като видял, че не може да осъществи своите желания, понеже и без това не бил по натура роден любовник и възрастта помагала за угасване на неговия любовен пламък, а и понеже никога нямал към жена си живо влечение, Роман все повече започнал да я изоставя. Минали няколко години. И колкото повече неговото отдалечаване от императрицата се усилвало, последната, която имала горещ темперамент и се дразнела от неговото презрение, започнала да го мрази.

Роман имал един приближен евнух на име Йоан. Братът на последния Михаил бил надарен от природата с пленителна красота. По молба на Йоан василевсът допуснал Михаил между слугите при собствената си спалня. Василевсата се влюбила силно в него и всекидневното гледане на тоя хубав мъж разпалвало у нея все по-растящ любовен пламък. Преди това тя мразела евнуха Йоан, но сега вече карала да го викат всеки момент, разговаряла интимно с него и постоянно го разпитвала за брат му Михаил. И понеже това се повтаряло често, хитрият евнух разбрал, че тя е влюбена в неговия брат. Той го посъветвал да се среща с нея и ако дава аванси, без страх да я милва, да я целува и прегръща. Какво да ви кажа повече? Дватама любовници се разбрали и така напреднали нещата, че страстта на тази жена не била вече тайна за никого. Говорило се за нея вече не само в двореца, но и под път и на кръстопът в Константинопол. Само императорът не знаел. Когато Роман лежал в леглото заедно с императрицата, той заповядвал на Михаил да гъделичка краката му. Но

може ли някои да повярва, че той не се е достягал и до краката на императрицата? По този начин императорът станал съучастник на тяхната любов. Накрая сестра му Пулхерия и някои други лица му разкрили истината и му казали да внимава. Той се задоволил да разпита виновния дали наистина е любовник на императрицата. Михаил отрекъл енергично. И Роман го принудил да потвърди своите отричания под клетва. Понеже Михаил не се поколебал да се закълне, василевсът бил уверен, че само са наклеветили неговия добър слуга. Но казват, че от деня, в който направил това клетвопрестъпничество, Михаил се разболял от страшна болест. В известни моменти неговият ум се смущавал, очите му се свивали, цялото му тяло треперило до припадък. После пак идвал на себе си. Тия припадъци се случвали често, понякога дори в присъствието на императора, който винаги изпитвал съчувствие към него и все повече се уверявал, че такъв човек не може нито да бъде обичан, нито да обича. Някои твърдят, че императорът узнал тайната на тяхната любов, но знаейки колко гореща и луда е неговата жена, понесъл страстта ѝ към Михаил от страх, да не увеличава броя на любовниците си. В крайна сметка и той също се разболял, лицето му се подуло, добил вид на мъртвец, дишането му отслабнало и станало мъчително, косите му започнали да падат от главата. Всички помислили, че тази болест е дошла от някаква отрова, която са му дали да вземе. Един ден той влязъл в дворцовата баня, без някой да носи или да прикрепя този умиращ. Именно там станала трагедията. Говори се, че някои държали главата му дълго под водата и че го отнесли почти мъртъв в леглото. Когато разбрали в двореца за това, императрицата се притекла разплакана и се оттеглила едва когато се уверила, че императорът е мъртъв. Заедно с дъха от устата му излязла една съвсем черна течност. Тогава тя използвала всичките си усилия, за да постави Михаил на императорския трон. Напразно нейните слуги, които били министри на баща ѝ, са я съветвали да почака поне да мине известно време. Тя не искала да чуе нищо и побързала да постигне целта си, подтиквана най-много от евнуха Йоан, брат на Михаил. Тайно Йоан непрестанно твърдял, че всички са изгубени, ако работата бъде отложена. Тя облякла Михаил с императорски одежди, сложила го до себе си на трона и заповядала на всички присъстващи да го акламират и да коленичат пред него. Твърди се, че още същата нощ патриарх Алексей, повикан набързо,

благословил сватбата на Зоя и Михаил, взел участие при провъзгласяването на новия император и обвинил в саван бившия цар“.

Зоя не била щастлива с втория си мъж, който постоянно бил измъчван от черна болест, от епилептични припадъци, от угризение на съвестта. Той се опитвал да изкупи престъплението си чрез поклонничество в знаменити светилища, оставяйки на своя брат евнуха управлението на империята, оставяйки го да разпростира дори върху императрицата грубия си деспотизъм, докато през това време варварите опустошавали провинциите. Михаил се съвзел само веднъж, за да отиде на война срещу българите и да ги победи. След тази война той се върнал и умрял в Константинопол.

След като императорът умрял, евнухът Йоан се закле да наложи на императрицата господар по свой избор: той се спрял на един свой племенник — приличащ на него груб пафлагониец, който бил калфа по пристанищните работилници. Така Михаил Калфата станал император. Той бил много млад и Зоя не се осмелила да се омъжи за него. Тя се ограничила само да го осинови, като го накарала да се закълне, че ще се отнася към нея като към майка. Похитителят на престола се оказал също така неблагодарен. Той заточил чичо си Йоан и направил евнуси много от своите роднини, чиито амбиции го плашели. След това изпратил императрицата на остров Проти, където тя била затворена в манастир. Но почитта и привързаността на народа към кръвта на Македонската династия били тъй силни, че въпреки престъпленията и лудориите на Зоя целият Константинопол се разбунтувал. Едни си взели за началник патриарх Алексей, а други извадили от манастира старата Теодора. Манастирът, където императорът се скрил, въпреки правото на гостоприемство бил превзет с пристъп и Калфата бил довлечен до площад Сигма, където му извадили очите.

Зоя била върната в Константинопол и разделила трона с Теодора. Двете принцеси не се разбирали дълго време. Теодора се прибрала в манастира си, а Зоя започнала да си търси мъж. Нито тройният опит, който тя имала вече с Роман III и с двамата Михаиловци, нито забраната за трети брак от църквата са могли да я спрат. Тя смятала да се жертва за спасението на империята. Тъй като искала да си осигури един гъвкав и покорен съпруг, отначало хвърлила око на някой си Даласен, когото после отстранила заради неговата независимост. След това се спряла на някой си Артоклинес, но той бил женен и жена му

отказала да последва примера на жената на Роман Аргир. Най-после изборът на Зоя се спрял на Константин Мономах, когото тя някога отрупала със своите благодеяния, а може би и с най-интимни милости и когото вторият ѝ мъж в пристъп на ревност изгонил.

Императрицата била към 65 години, възрастта и нравите ѝ я правили малко съблазнителна, но за да стане император, Мономах приел ръката ѝ. Той бил също така разюздан като Зоя и дори не пазел външно приличие. Имал за любовница една млада вдовица от благородното семейство на Склирените, която го последвала някога в заточението му. Той я завел в двореца, наложил нейното присъствие на жена си, отнасял се с нея наравно като с императрица и се заел да я провъзгласи за августа. Още веднъж народът се разбунтувал и започнал да вика: „Ние не искаме една мома от рода на Склирените за императрица! Ние не искаме заради нея да избиват нашите майки — порфирогенетките!“. Зоя била принудена да се яви и да говори на тълпата, за да спаси Мономах и любовницата му от съдбата на Калфата. След това дошъл редът на една варварка, на една принцеса, доведена като заложница в Константинопол, която лекомисленият император въвел в двореца, дал ѝ царски почести и титлата августа. Само смъртта на Константин Мономах (1055 г.) сложила край на неговата разюзданост.

През това време старата императрица умряла. Тронът останал вакантен. Поставили на него другата дъщеря на Константин III — Теодора. Тя управлявала разумно, понеже любовта на византийците към царската кръв улеснявала тежката задача и обезкуражила любителите на граждански или военни съзаклятия. Тя била на седемдесет и пет години, монасите ѝ предсказали, че краят ѝ приближава. Те я убедили да даде империята и ръката си на един старец на име Михаил Стратиотик. Това по-скоро било предаване на властта, отколкото сватба, защото след няколко дни (1055 г.) Теодора умряла. С нея се свършил родът на Василий Македонец, който — невероятен срок във византийските летописи — заемал трона цели 189 години.

Този преглед на историята на византийския гинекей е достатъчен, за да покаже колко голямо е било влиянието на жените върху съдбините на империята. То е било много по-силно, отколкото в която и да е било друга християнска или мюсюлманска страна. То очертава много ясно характера на гръцката история през средните

векове. Колко пъти империята на Константин Велики била управлявана от жени! Още по-често те са разполагали с короната и са я давали със собствената си ръка. Причината за това явление е същата, която даде четири императрици на Русия през XVIII в. И там, и тук причината е, че империята е нямала здрави институции и че европейският закон за наследството — от мъж на мъж и по реда на първородството — не е бил изрично наложен във Византия. Интригите в харема или пък женитбите на принцесите са били също такава средство за предаване на властта, както разбирателството между аристокрацията и духовенството, или военните узурпатори и уличните революционери.

[10] Възможно е Константин VI да е преживял тези мъки и да е умрял в неизвестност. ↑

II

Досега видяхме жени, които създават императори или свалят от власт. Сега остава да покажем как един император е могъл да създаде една императрица. И тук владее произволът. Въпреки привидната строгост на законите, на нравите и церемониала господствали са капризите на владетеля. Той не се е чувствал принуден, като на Запад, да избира съпруга между семействата, равни по благородство на неговото от княжески или царски династии, със сложен герб и с генеалогия, достигаща до потопа. Византийските, императори не са се страхували, както нашите френски крале, че могат да се „оженят“ не по прилика. Всяка жена е могла да стане императрица, както и всеки мъж е могъл да се стреми към върховна власт. В Константинопол било възможно това, което срещаме само в приказките, царе да се женят за овчарки. Те са избирали съпруги дори и от още по-низше съсловие.

Когато бъдещият император Юстин бил само прост офицер, имал за жена Лупицина — една дунавска селянка, варварка като него. Като станал „господар на света“, той не пожелал да се отрече от нея и върху главата на готвачката, която отдавна готвела неговата войнишка гозба, той положил императорската корона. Знаем вече от какъв род е вземал съпругата си неговият племенник, великият Юстиниан. Теодосий II се оженил за дъщерята на един учител по философия в Атина. Друга една атинянка станала снаха на император Никифор I Фока. Жените на Юстиниан II и Константин V Копроним били хазарки. Два пъти с Ротруда и Берта е ставало въпрос да се вземат годеници от Запад. Всички противници на Европа, Атика или Пафлагония, Армения или Фригия са давали на Византия императрици. Наистина императорите понякога са слизали до жени от нисък произход, но твърде често те са се женили за дъщери на чиновници, поставяни малко или много високо в свещената йерархия. Най-нискостоящият чиновник е могъл да стане тъст на император и водителите на варварските племена често са мечтали за това под своите шатри.

Един странен обичай е влияел също на този избор — той ни е познат от сватбата на Теофил, сина на Михаил Пелтека. Когато той наследил баща си, неговата мащеха Ефросина изпратила пратеници по всички провинции и заповядала да доведат в свещения палат най-хубавите момичета от империята. Тя ги събрала в една от най-бляскавите зали, в триклиниума на бисера и, предавайки на младия император една златна ябълка, му казала: „Дай ябълката на тази, която ти хареса най-много“. Между конкурентките имало една девица от благородно семейство на име Икасия. Младият император, учуден от нейната хубост, се приближил до нея и ѝ казал като комплимент: „Жените са причинили много злини“ — „Да, но те са изворът и на много блага“, отговорила, бързо Икасия. Теофил бил раздразнен от този бърз отговор. Било, че бил още глупав, било, че неговите инстинкти на бъдещ деспот са били вече пробудени, но интелигентността на момичето го уплашила и, както казва летописецът, „объркан и обиден от тия думи“, той оставил Икасия и дал ябълката на Теодора, дъщерята на един стратег от Пафлагония. Икасия, която тъй много се приближила за момента до короната, се оттеглила в манастир, който основала сама. Тя живяла там като набожна жена и като писателка според тогавашната мода във Византия и съчинявала поучителни разкази и църковни песни.

Ученият елинист Брюне де Прел смята, че този разказ няма историческа основа и че в него трябва да виждаме само един пример за романтичния вкус на летописците от тази епоха. Ние можем и да не се съгласяваме с неговото мнение — фактът е приведен с най-големи подробности от много други автори. Можем да цитираме и една друга история от същия род, която не се намира в досега познатите византийски летописи и която е запазена в една от най-старите славянски книги, преведена от гръцки „Животът на милостивия Филарет“^[11]. Там се разказва, че когато великата Ирина поискала да ожени своя син Константин, заповядала да доведат във Византия десет от най-хубавите и млади момичета на Византия, между които била и Мария, дъщерята на Филарет. Последната била добра по душа и умна, затова предложила на другите конкурентки да си дадат взаимно обещание, че тази, която бъде избрана, ще си спомня за своите другарки и ще ги омъжи достойно. Само една-единствена между тях, Геронтея, поради извънредната си гордост и увереност в успеха,

отказала да приеме това обещание. Тя била обаче отхвърлена. Изборът паднал на Мария и тя удържала, думата си към своите съпернички. Впрочем Ефросина или Ирина, която устройвала тия конкурси на красота, имала зад себе си подобни прецеденти и примери от библейската древност, ползвала се тогава с голяма почит във Византия. Нали по същия начин и Асфер е избрал Естер „между хиляди хубавици?“ Луи Добрия, съвременник на василевса Теофил, постъпил според думите на *Астронома* по същия начин при втория си брак: *undecumque adductas procerum filias*.

Московските царе, които също така са вдъхновени от Библията и във всичко подражавали на Византия, не пренебрегнали този обичай, който хармонирал много с традициите на ориенталския деспотизъм. Запазен е текстът на циркулярите, които те отправяли до своите губернатори, поръчвайки им да направят избор между най-хубавите момичета от своите провинции и да ги изпратят в Москва, като заплашили с най-страшни наказания тия благородници, които били скрили дъщерите си и не биха ги предали на царските пратеници. Между тези събрани в Кремъл момичета от всички части на империята се правел нов избор, после друг и най-после пред царя били изваждани около 12 красавици, между които му било позволено да избира. Преди да се вземе последно решение повикали стари жени да дадат мотивирано мнение. При третия си брак Иван Грозни събрал повече от 2000 момичета. Трябва да отбележим, че първият руски цар, който открил този обичай, бил Василий Иванович, баща на Иван Грозни и син на София Палеолог, която донесла в Московското царство византийски обичаи заедно с двуглавия орел от василевсите и с претенциите към Византийската империя. Аналогията между двете цивилизации са тъй поразителни, че и в московския харем, както в свещения дворец на Византия, аристокрацията се оплаквала от брачните фантазии на царете, които някога падали съвсем низко. Шамбеланите на първия Романов са казвали на жена му: „Нашата господарка не е от много скъпите, тя някога носеше жълти ботуши като селянка, но сега Бог я издигна“. От двете жени на цар Алексей едната била дъщеря на прост слуга и беряла гъби в горите, за да ги продава на пазара, а другата била приета по милост в дома на болярина Матвеев, където ходела с цървули, изплетени от дървени кори.

Често царската годеница си променяла името сякаш съвсем новото положение ѝ давало нов живот. Атинаист, дъщеря на атинския философ Леонтий, станала Аелия-Евдокия, когато се омъжила за Теодосий II. Лупицина, дъщеря на един войник, получила от членовете на църковите партии царственото име Ефемия, когато Юстин I стъпил на престола. Хазарските принцеси, омъжени за Юстиниан Ринотмет и за Константин Копроним, се наричали Теодора и Ирина. Анастасо, след като се омъжила за Роман II, променила слугинското си име с името Теофанò. Италианката Берта била кръстена Евдокия. Същият обичай виждаме и в Москва. Там не само годеницата, но понякога и баща ѝ, станал царски тъст, получавал ново име. Така например бащата на първата съпруга на Петър Велики Иларион Лапухин бил кръстен Теодор. Във Византия била създадена специална титла за царския тъст: василеопатор.

Откъдето и да идвала годеницата на Василевса, тя била веднага заобикаляна от сановници и евнуси. Тя приемала по същия ред, както приемал императорът — патрицианките, протоспатарисите, спатарисите, хилатисите (жени на консули), страторисите, комитисите, жените на пълководците, на офицерите, на чиновниците и пр. Дори и преди сватбата тя е била поздравявана като василиса и третирана като господарка. Тя живяла в августерона, част от двореца, запазена за императриците^[12]. Принцесите от императорското семейство са я обували в пурпурни обувки. Обличали са я в императорските дрехи и новата господарка, понякога дъщеря на дребен чиновник, на мечкар или кръчмар, бивала нагиздена с бележити исторически и свещени украшения, носени от цели поколения императрици и порфирогенетки. Когато бил съставен брачният договор, след като императорът слагал годещия пръстен на пръста на младоженката, пристъпвали към сложните церемонии на сватбата и на коронацията. Понеже главният символ при сватбите в православната църква е венецът, при венчаването на императрицата се е касаело за двойна коронация: едната — брачна, а другата — политическа. Византийските писатели употребяват две думи, за да означат коронациите: *стефаном* и *степисимос*. Странно е обаче, че *степисимосът* е предшествувал *стефаномата*. Императрицата била вече августа, преди да стане жена на август.

До управлението на Комниновци, когато западното влияние се засилва в Константинопол, двойната церемония се извършвала не на открито под сводовете на „Св. София“, а тайно в свещения дворец. Гръцките идеи от онова време, които налагали на жената затворен живот, не могли да се пригодят за публично празнуване на брака. Затова годеницата бивала коронясвана като императрица и след това венчавана в някоя църква на двореца или близо до него, или пък понякога в някоя зала, превърната в параклис.

Ето едно описание на коронация през X в. В големия салон на августеона, върху златни кресла, донесени от сенаторите, са сядали императорът, или императорите, когато бащата и синът били съдружници на трона. Патриархът, предупреден от пратениците, излизал от дворецовата църква „Св. Стефан“. Августата, поканена от церемониалмайстора, излиerala от спалнята си. Освен императорите, патриархът (който понякога бил също така евнух) и няколко дворецови дами на церемонията присъствали само „безбради“ дворецови офицери: силенциарии, остиарии, кубиколарии. Патриархът вземал пурпурната хемида, простряна върху една маса, благославял я и я предавал на императора; кубиколариите с благоприлична ловкост, свикнали с изтънчеността на официалната свенливост, събличали дрехите на императрицата, изопвали ги като завеса, за да скрият нейните рамене от всички присъстващи и от императорите и обличали августата с хламидата, а върху нея — дълги златни дрехи и многоцветна мантия, украсена с бисери и рубини. Патриархът благославял короната и *препендулите*, обици от диаманти и скъпоценни камъни, които са били допълнение към короната. Императорите поставяли короната върху главата на августата и закачали *препендулите*, които милвали нейните бузи и образували светла рамка около красивото ѝ лице. Върху лицето спускали воал, *фламеум*. Императрицата сядала между годеника и свекъра. Едва тогава пускали висшите сановници, които пеели *полихрони*, а след това влизали по определен ред техните жени. Те се приближавали, предшествувани от остиарии, въоръжени със златни тояжки, украсени с бисери и поддържани отляво и отдясно от силенциариите. Жените се просвали на земята до три пъти, след това целували коленете на августата и после коленете на императорите, сякаш за да им благодарят, че им дават такава господарка.

Идвал ред на господарката да бъде представена на народа, т.е. на официалния народ, на членовете на партиите. Един от дворците на двореца завършвал с двойна тераса, при подножието на която стоял народа. Императрицата пресичала този двор и се изправяла на горната тераса, а евнусите и сановниците слизали на долната. Тя стояла изправена горе над тълпата. Тоя момент е бил тържествен. Изис се отбулвала, *фламеумът* падал; Византия узнавала какво лице блести под диадемата с три реда бисери, оградено от диамантените перпендулии. Чували се акламации, *полихронии* и викове: „Свята! Свята! Свята!“. Това се наричало *анакалептерион*, отбулване.

След това се пристъпвало към брачните церемонии. В тях ние виждаме древните и поетични гръцки обичаи. Всички били обсипвани с цветя, върху главите на младоженците поставяли венци не от злато и скъпоценни камъни, а от цветя. Привържениците на партиите обсипвали с цветя брачното им легло, „с полски цветя“, както е казано в сватбените химни. В тази част на обряда имало повече свобода и настроение, отколкото в първата. Само *паранимфът*, който водел младоженката до олтара, е бил „безбрад“ офицер. През цялата нощ някой роднина на младоженците, *тиророс*, стоял на стража пред техните врати и може би, както в Москва, на кон, с гол меч в ръка, за да отстранява лошите духове. На третия ден императрицата излизала с голяма тържественост, за да отиде да направи символична баня в Магнаурския дворец. Публичността на това действие противоречи силно на гръцката идея за гинекея и на строгата свенливост на византийския етикет. Василисата отивала в Магнаурския дворец, за да се окъпе в басейн, придружена от множество слуги, които открито носели хавлии, бельо, тасове, вази и кутийки с благовония. Пред и от двете страни на императрицата вървели жени с червени, украсени с бисери ябълки, езически символ на любовта. Привържениците на цирковите партии образували шпалир и акламирали като че ли това не е било достатъчно, за да се удовлетвори общественото любопитство, затова певци и комедианти следвали кортежа^[13]. Още по-странно е, че сенатори, високи сановници придружавали императрицата до вратите на банята, като чакали тя да свърши изкъпването си и след това я завеждали обратно до брачната стая.

След това новата императрица заживявала в двореца, във великолепните апартаменти, построени от император Теофил, с подове

от бял мрамор, със стени, украсени с мозайки на златен фон и със златни тавани, поддържани от колонки. Нейната спалня била истински мусикос (хармония), чийто под от разноцветни мрамори приличал на „изпъстрена с цветя ливада“, а стените били облепени с мраморна мозайка и пет мраморни колони поддържали балдахина на императорското легло. Императрицата раждала в Порфирения дворец, за да бъдат децата ѝ „порфирогенети“ и да притежават законните качества, които се изискват от византийската конституция. Тя се наричала императрица, августа, василиса, деспойна (господарка). Наричали са я царица и величество. Тя носела корона и скиптър във формата на лилийно клонче, символ на чистотата. Какъвто и да е бил нейният баща, тя се смятала „от божествен произход“, почти божество. Всичко, което принадлежало на императора, било свещено. Тя бивала изобразявана върху монетите отляво на своя съпруг, под образа на Христа, простиращ ръце над техните глави. Имало и императори, които са предавали на императриците правото да секат монети, като Константин на майка си Елена. Някои от тях са издигали статуи на своите жени, като например Теодосий II на съпругата си Евдокия. Според случаите императрицата можела да разполага с империята или пък самата тя да бъде *император*. Нейният живот, неразделен от живота на съпруга ѝ, се е състоял от участие в процесии, в приеми и в присъствие на религиозни служби. Тя си имала свой собствен дом, който се състоял само от евнуси и жени. Подобно на монарха тя си имала свои церемониалмайстори, силенциарии, остиарии, кубиколарии, протоспатарии, въоръжени с алебарди, и спатарии, въоръжени с мечове. Всички те били назначавани по избор на императора и със съгласие на императрицата, защото, разбира се, съпругът не е могъл да се доверява никому при избора на свои честни и верни служители, който е бил твърде труден, поради голямото множество дворцови слуги и заради техните лоши качества. А освен това жената на цезаря не трябвало да бъде подозирана. Но все пак назначаването на персонала не срещало големи трудности, защото много родители осакатявали своите момчета, за да им осигурят достъп до дворцовите служби и дори до църквата. От тая категория на специални служители са излезли много министри, пълководци, патриарси и адмирални. Императрицата си е имала и собствена

флотилия, съставена от черни и червени кораби под командата на о-трапезеса.

Освен безобидни офицери императрицата си имала и женска свита, начело на която стояла *патриция зоста*, патрицианка с пояс^[14]. Последната е имала право да седи на трапезата на василевса — чест, която се правела само на шест души сановници. Тя получавала чина си от собствените ръце на императора, което не получавал дори и управителя на града. От императора тя добивала далматската мантия, нещо като броня и бял мафорион (забрадка). Императорът ѝ предавал главния отличителен белег на нейното достойнство — един пояс, знак, който имал такъв царствен характер, че всеки, който го носел, е бил освободен от задължението да се простира пред нозете на императора. Това право е било равно на правото на някои кастилиански благородници да стоят с шапка на глава пред краля. Подвластни на тази високопоставена дама са били на първо място една *протовестиария* (императрицата като императора си имала собствен гардероб), която пазела съкровището; после една *примицерия*, *цетониси* (за салоните), *кубиколарии* или горнични (прилични на одалиските на мюсюлманския ориент). Разбира се, до тия служби се домогвали всички благородни жени на империята. Облечени в най-скъпи дрехи, тъкани в анадолските и пелопонеските фабрики, в коприна от императорските работилници, в персийски муселини, в хазарски и руски кожуси, нагиздени със сирийски и византийски скъпоценности, на главата с величествена *прополома* във формата на градска кула и широка на върха като руския какошник, украсен с бисери, скъпоценни камъни и икони, те са образували блестящата свита на императрицата. Тоя женски двор е бил съвсем отделен от двора на василевса и сигурно по-оживен и по-препълнен с интриги, бръмчащ като мюсюлмански харем или като манастира на черния Домино. Там сред жестоките евнуси, облечени в дълги червени роби и с голи саби, са се движели в интимната свобода на гинекея с вдигнати воали всички красавици на Ориента: азиатки с газелови очи, севернячки със сини очи, елегантни гъркини от Византия, Атика и островите, варварки от франкските, славянските, турските, арменските и арабските земи, доведени от гръцките пълководци. Само принцовете от императорското семейство, безбрадите мъже, патриархът, старите

свещеници, просяците, поклонниците и калугерите са имали достъп до гинекея.

Впрочем, същият режим е съществувал във всички благороднически домове, както и в самата палата на императора. Жените се движели по улиците само в затворени носилки, а когато придружавали мъжете си в армията, пътували в подвижни шатри, сложени на гърба на мулета или на камили. Дори и в самите църкви те слушали литургията от галерии, затворени с решетки на първия етаж. Един факт, който показва почитта на византийците към закона за отделянето на половете, е, че василисите на император Василий са забранявали затварянето на жените в затвор. Когато са били под следствие или са били наказвани, изпращали ги в манастир под надзора на жени и там те трябвало да чакат съда или да изтърпят наказанието си^[15].

Но колко много тайни се криели зад тия воали, решетки, манастири! Любовни драми, домашни престъпления, нищо не излизало навън. Византийският гинекей, като османския харем, руският терем и индийската зенана, си оставал ням. Кокетните стени са знаели да пазят тайна. Но във всеки случай, всичките тези предпазни мерки и тоя затвор са благоприятствали повече за възникване на известни интриги. Под дългото женско було са могли да влизат в двореца не само пратенички на любовта, но също така и любовници, съзаклятници и убийци. Когато при царуването на някои енергични императори на гинекея е бивало отнето всяко участие в политическите и религиозните работи, как е могла тогава да бъде запълнена скуката в *Мусикоса*?

Между императриците е имало всички възможни женски типове: политици, като Ирина Атинска; писателки, като Евдокия, на която приписват „*Виолариума*“; или като Ана Комнина, която написала биография на баща си; галантни жени, като Зоя Порфирогенетката или други, прочути с чистотата или благочестието си, като нейната сестра Теодора; или пък жени, които са мислели само как да намерят различни комбинации за благовония, за тоалети и за прически, за да обърнат внимание на женския свят във Византия; между тях имало жени, за които не се е говорело и други, за които много се е говорело; едни, вратите на които се отваряли само за мъченици, монаси и за усърдни свещеници, други, които са приемали само моряци и добри

разказвачи на приключения, и трети, от чиито прозорци от време на време се спускали човешки тела, защити в чували и поглъщани от мълчаливите вълни на Босфора.

[11] Намереният по-късно ръкопис на това житие разказва историята с най-живописни подробности. ↑

[12] Предназначението на августерона твърде скоро се променило. След VII в. той е вече само апартамент за официални приеми. ↑

[13] Все пак трябва да отбележим, че всичко това е ставало във вътрешността на двореца. ↑

[14] Тази най-висша титла от женската йерархия е била давана най-често като висше отличие на роднини на императрицата. ↑

[15] Все пак не бива да преувеличаваме значението на принципа за отделянето на половете и затварянето в гинекея, особено когато се касае до императрицата и до жените на аристократите. Дори и самият етикет е допускал присъствието на василисите на много празници, на които присъствали мъже. ↑

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА



<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.